

Іван Патриляк

СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ ПІД ПРОВОДОМ ОУН(Б): МАЛОДОСЛІДЖЕНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядаються основні проблеми, пов'язані зі становленням і розгортанням діяльності УПА в 1942-1943 рр. Досліджуються найбільш суперечливі моменти ранньої історії повстанського руху.

Ключові слова: Українська повстанська армія, Організація українських націоналістів, Головний Провід, Крайовий Провід.

В статье рассматриваются основные проблемы, связанные со становлением и разворачиванием деятельности УПА в 1942-1943 гг. Исследуются наиболее спорные моменты ранней истории повстанческого движения.

Ключевые слова: Украинская повстанческая армия, Организация украинских националистов, Главный Провод, Краевой Провод.

The article is devoted to the history of the Ukrainian Insurgent Army in early period of its activity. The article analyses formation of the UIA structure and the most difficult problems in Ukrainian insurgent movement in 1942-1943.

Key words: Ukrainian Insurgent Army, Organization of Ukrainian Nationalists, Supreme Leadership (Provid), Land (Krai) Leadership (Provid).

Проблема виникнення Української Повстанської Армії є однією із найменш досліджених у вітчизняній і світовій історіографії. Серед вітчизняних істориків найбільшої уваги проблемі становлення УПА приділяють у своїх дослідженнях О. Вовк [1, 2, 3], І. Марчук [12], Ю. Киричук [9], В. Косик [11], О. Пагіря [15], А. Кентій [7, 8], В. Ковальчук [10]. У запропонованій нижче статті зроблено спробу узагальнити наявні в сучасній історіографії міркування щодо постання УПА із залученням найголовніших актуалізованих документів.

Початок 1942 р. був для ОУН(б) своєрідним «Рубіконом» – керівництво Організації радикалізувало позицію стосовно Німеччини. У січні 1942 р. з'явився «Комунікат до членів ОУН, у справі набору

людей до Німеччини» в якому керівництво бандерівської Організації заклиало активістів ОУН і населення саботувати вивезення молоді на роботу до Райху [12, с. 17]. А своїм черговим Комунікатом від 14 лютого 1942 р. провід ОУН(б) оголосив про те, що «ОУН перебуває в стані війни з Німеччиною», а члени підпілля мають право застосувати проти німців зброю. Лютневий Комунікат був таємним і після його оголошення членам Організації документ підлягав знищенню [12, с. 16]. Після появи згаданих документів стосунки між ОУН(б) й німецьким окупаційним апаратом серйозно загострилися. Уже в січні 1942 р. гітлерівські спецслужби констатували накопичення бандерівцями зброї, підготовку кадрів для майбутнього антинімецького повстання [19, с. 110-112; 12, с. 19], а з 20 березня 1942 р. гітлерівці у своїх донесеннях зі Сходу ввели окрему рубрику «Український рух опору» [19, с. 144-145]

У квітні (за деякими даними – у березні) 1942 р. провідники ОУН(б) з усіх регіонів України зібралися на другу підпільну конференцію на якій публічно оголосили про стратегію «двофронтвої боротьби» – проти Росії, як традиційного і споконвічного противника української незалежності, і проти Німеччини, як тимчасового окупанта. Передбачалося, що після «розбиття Москви» німцями, ОУН(б) розгорне «всенародний рух», який «забезпечить повну перемогу». Задля перемоги на двох «основних фронтах» планувалося «виключити другорядні фронти» (зокрема, домовитися про нейтралітет і з поляками) і зосередитися на створенні «широкого фронту боротьби поневолених народів Сходу і Заходу Європи» [13, с. 77.]. З огляду на необхідність підготовки мас до повстання передбачалося розгорнути широку антинімецьку агітацію і відновити військову роботу в ОУН(б). М. Лебець («Рубан», «Орест») запропонував учасникам зібрання висловитися щодо підготовки ОУН до збройного повстання [6, с. 45.].

Після виступу М. Лебедя на Конференції почалася дискусія з приводу того, яким шляхом ОУН мала прямувати до нової мети – створення підпільної армії. З одного боку І. Клімів («Легенда») висловився за повну мілітаризацію ОУН і загальну мобілізацію всіх її кадрів на підготовчі роботи (вишкіл, пошиття форми, заготівля продуктів, зброї тощо). На противагу йому М. Степаняк («Сергій») зауважив, що ОУН є насамперед політичною, а не військовою організацією, а тому не повинна захоплюватися загальною мілітаризацією [6, с. 45.]. У результаті дискусій дійшли компромісного варіанту – ОУН мала розгорнути центральний і крайові військові штаби, здійснити перепис всіх військовозобов'язаних, провести облік військових матеріалів

і зброї, зібрати для роботи в ОУН усіх військових фахівців, створити мобілізаційні структури, провести офіцерські та рядові вишколи і перевишколи [4, арк. 123].

Після закінчення квітневої (березневої) Конференції ОУН(б) 1942 р. німецькі спецслужби одразу ж відзначили активізацію діяльності націоналістів у військовій царині. Зокрема, із донесення німецьких органів держбезпеки від 22 травня дізнаємося, що гітлерівці здійснили масові арешти в середовищі ОУН(б) у Рівному (саме це місто вони вважали центром «руху Бандери») внаслідок чого керівні осередки ОУН(б) «перемістилися у болотисту місцевість біля Сарн і Пінська» [19, с. 191.].

Так само в травні 1942 р. німецькі спецслужби фіксують появу озброєних боївок ОУН(б) у сільській місцевості і перших нестационарних оунівських партизанських груп: «В останній час рух Бандери все більше й більше переходить до активного ведення боротьби. Вже в травні вдалося встановити, що бандерівський рух серйозно займається організацією бандитських груп у західній частині України (...) Рух Бандери переходить до того, щоб здійснювати військовий вишкіл своїх членів і збирати їх час до часу на польові навчання, які проводяться в рамках націоналістичних банд» [19, с. 341]. Цей документ однозначно вказує на початок формування українського повстанського руху ще в травні 1942 р. Наголосимо, що цитоване вище свідчення є непоодиноким. Німецькі документи зберегли ще принаймні одне повідомлення про повстанський рух бандерівців наприкінці весни на початку літа 1942 р. Йдеться про звіт поліції безпеки і СД за червень 1942 р.: «Генеральний округ Брест. За звітний період становище серйозно погіршилося. (...) Сьогоднішній стан характеризується двома основними рисами: А) бандерівський рух; Б) діяльність партизанів і банд. Обидва рухи переслідують одну мету: підбурити широкі маси населення проти окупації. Незважаючи на те, що обидві течії мають різні кінцеві цілі, в одному напрямку вони працюють один для одного (...) Сільське населення цікавиться пропагандою бандерівського руху. Так як в генеральному окрузі практично немає промислових робітників, то можна сказати, що серед селян бандерівська організація має міцний ґрунт під ногами (...) Велике значення має той факт, що бандерівський рух проник у ряди окружної поліції, особливо в Кам'янці-Подільському, де багато командирів рот були українцями, колишніми офіцерами ЧА, які тепер заарештовані та очікують свого вироку. Свого часу завдяки хорошій військовій підготовці та стриманості, арештовані завоювали довіру свого керівництва. Також у Рокитному було арештовано три людини,

серед них керівник української охоронної поліції, за їх участь в українському повстанському русі. За різними ознаками можна припустити, що представниками бандерівського руху було здійснено декілька вибухів» [21, арк. 37-38].

Як бачимо, вже на зламі весни-літа 1942 р. нацистські спецслужби характеризували український визвольний рух як «повстанський». Якби він був малопомітний або немасштабний, то навряд чи удостоївся б таких характеристик від противника.

Підтверджує тезу про початок формування бойових груп ОУН у травні 1942 р. ще один документ – донесення СД від 19 червня 1942 р. у якому відзначено, що 5 травня 1942 р. неподалік Рівного відбулася нарада керівників ОУН(б) Волині й Полісся на якій прийняли рішення ще більше активізувати діяльність Організації і підготувати для використання всю накопичену на підпільних складах зброю [19, с. 205].

Активність українського визвольного руху швидко далася взнаки окупаційній адміністрації, бо вже у донесеннях за червень 1942 р. відзначалося, що бандерівський рух зірвав відправку молоді на роботу до Німеччини в окрузі Рівного [25, арк. 35], а в липні фіксувалися зниження поставок сільськогосподарської продукції і загальний саботаж заходам німецької влади [25, арк. 41-46], також диверсійні акти на залізниці в районі Здолбунова [19, с. 209], перші втечі українських поліцейських в ліси для «творення націоналістичних банд» і початок переходу ОУН(б) до тактики всенародного «партизанського руху» [19, с. 208-209].

Гітлерівські спецслужби вловили загальний хід перебудови діяльності ОУН(б) після квітневої конференції 1942 р. і дуже влучно охарактеризували її як «крокування на місці» з метою «берегти сили, жодних непотрібних і нерозумних акцій. Але внутрішня й організаційна підготовка та розширення мережі, щоб у кінцевому результаті в слушний момент змогти сказати «останнє слово» [13, с. 110].

Необхідність вишколювати людей і захищати їх від німецького та партизанського терору на Поліссі і Волині, призводить до того, що ОУН(б) протягом весни-літа 1942 р. створює в Північно-Західному регіоні густу мережу сільських боївок, підбирає кадри для формування підпільної армії, активізує військові вишколи молоді. Один із керівників ОУН(б) у Волинській області Ю. Стельмашук («Рудий») на допитах в НКВД розповідав про цей період в житті ОУН(б) так: «Числа 10 липня 1942 року я отримав наказ від Крайового провідника «Клима Савура» з'явитися до нього зі звітом у село Піддубці Теремнівського району Волинської області. З'явившись у вказаний

термін, я через волинського обласного провідника «Вовка» познайомився з «Климом Савуром», який носив тоді псевдо «Білаш». Вислухавши мою доповідь про стан військової роботи у Ковельській окрузі, «Клим Савур» відправив мене до військового референта «Сома», якому я повторив доповідь, і ми з ним обговорили наступні питання: 1) про проведення старшинського вишколу; 2) про посилення військової роботи серед членів ОУН; 3) Про підготовку кандидатур на командних посадах у штабі військової округи, яка мала діяти паралельно з організацією» [12, с. 29-30]. Як бачимо зі свідчень Ю. Стельмашука вже на початку липня 1942 р. ОУН(б) вела активну роботу зі створення штабів майбутньої підпільної армії, мала плани про формування військових округів тощо.

Особливо складне становище на Північно-західних українських землях помітно радикалізували настрої місцевих оунівців, які вимагали від Головного Проводу рішучих дій. Становище населення було насправді жалюгідним і люди не розуміли чому націоналісти масово не виступають на їхній захист. В одному із донесень ОУН(б) з українського Полісся (Столинський район) за серпень 1942 р. вказувалося, що німці жахливо ставляться до населення, за невиконання продовольчого контингентів відправляють до концтаборів: «Обставини дуже жахливі, остається населення голе, без одягу, а головне – скоро голод дуже сильний і страшний буде заглядувати в хату» [12, с. 31].

Відтак, під впливом реалій, волинські і поліські бандерівці змінюють своє ставлення до формування стаціонарних партизанських загонів. Уже в серпні 1942 р. в одному з місцевих бандерівських видань йшлося про те, що «партизанська війна для поневоленого народу, як правило, є частиною «великої війни», народного повстання, поки озброєний народ не зможе сформувати регулярну армію» [13, с. 125]. А у вересні 1942 р. співробітники гестапо вилучили у затриманих оунівців інструкції про тактику «партизанської війни» [13, с. 164-165].

Уже з другої половини жовтня 1942 р. німецькі органи державної безпеки у своїх донесеннях з окупованих територій наголошували на тому, що в бандерівській пропаганді «все більше й більше помітною стає відмова від боротьби проти більшовизму, пропаганда майже виключно спрямована проти німецької влади, або так званих німецьких окупантів (...) бандерівський рух зайняв різку позицію проти Німеччини, прагнучи до того, щоб всіма засобами, навіть шляхом збройної боротьби добитися незалежності для України» [19, с. 342; 13, с. 198]. 29 жовтня 1942 р. до гауптквартири німецької армії надійшло повідомлення в якому серед іншого зазначалося, що «16.10.1942 р. вперше

українські націоналісти зібралися в районі Сарн у більшу банду та постійно отримують поповнення» [13, с. 199].

Очевидно, що саме в серпні-жовтні 1942 р. волинські бандерівці починають об'єднувати в лісах перші боївки перетворюючи їх на партизанські загони. Робилося це всупереч наказам Головного проводу, який засуджував партизанські методи боротьби, як провокативні та неефективні вимагаючи лише накопичення сил і підготовки до загального повстання.

У такій напруженій ситуації внутрішньоорганізаційної дискусії щодо розгортання підпільної армії відбулася конференція керівників військових референтур ОУН(б). Довгий час про неї в літературі не з'являлося жодної інформації. Лише на початку 1990-х рр. у Львові з'явилася друком книжечка (документальний роман) В. Щеглюка «...Як роса на сонці», написаний за спогадами військового референта ОУН Західноукраїнських земель Луки Павлишина («Вовка») у якій вказується, що в грудні 1942 р. у Львові відбулася конспіративна нарада у якій взяли участь Л. Павлишин («Вовк») – організатор наради і керівник військової референтури в Галичині, Д. Грицай («Дуб») – військовий референт Центрального проводу, В. Івахів («Сом») – військовий референт Волині та Полісся, М. Медвідь («Карпович») – військовий референт Центральної і Східної України, офіцер для спеціальних доручень Центрального проводу І. Климів («Легенда»), а також урядуючий провідник ОУН(б) М. Лебедь («Орест», «Рубан») [27, с.89].

Проте в Галузевому Державному архіві СБУ збереглися документи, які дещо коригують викладений В. Щеглюком хід подій. Йдеться про донесення радянського агента, який був наближений до Головного проводу або працював у крайових військових референтурах і подав свою інформацію про військову конференцію ОУН [15, с. 496-511]. У документі з ГДА СБУ і спогадах Л. Павлишина впадають у вічі деякі розбіжності – Павлишин пише про грудень 1942 р., а радянський агент – про жовтень 1942 р., Павлишин вказує на присутність М. Медведя («Карповича»), а радянський інформатор наголошує на тому, що військова референтура Центральної та Східної України на зібранні не були представлені. Павлишин вказує, що у спеціальну комісію, яка мала розробити план формування армії включили Л. Павлишина, В. Івахова, М. Медведя, а інформатор вказує на те, що до комісії увійшли І. Климів, Л. Павлишин, В. Івахів. Очевидно, що ці суперечності можуть бути пояснені наступним чином – скоріш за все йдеться про дві військові конференції, які в спогадах Л. Павлишина через десятиліття «злилися» в одну. Мабуть, у жовтні 1942 р.

на вимогу військових референтів М. Лебедь скликав одну військову конференцію, яка обговорила складні проблеми військовотворення, висловила свої претензії до керівництва Організації і обрала комісію, яка мала розробити плани розбудови підпільних Збройних сил. Скоріш за все, на цю конференцію з Великої України не встиг прибути М. Медвідь. Однак, комісія, яка пропрацювала над проектами формування армії два місяці (до початку грудня 1942 р.) і видала «на гора» документ, потребувала скликання нової конференції військових референтів. До цієї конференції на початку грудня (вона мала відбутися не пізніше 4 грудня – дня арешту німцями І. Климів) у Львів прибув М. Медвідь. Скоріш за все, на ній було прийняте рішення доопрацювати документ розроблений у жовтні-листопаді. Замість невдовзі арештованого І. Климів доопрацюванням займався вже М. Медвідь. Розроблений оновленою комісією варіант документа, очевидно, ліг в основу військових рішень Третьої конференції ОУН в лютому 1943 р. Тобто текст проекту про який згадує радянський агент, скоріш за все, був суттєво перероблений до січня-лютого 1943 р.

Якщо вважати висловлені нами припущення про дві військові конференції вірними, то з'являється логічні пояснення у розбіжностях свідчень Л. Павлишина й радянського агента.

Документ підготований комісією трьох відверто просякнутий ідеями І. Климів про розбудову повноцінної армії з різними родами і видами Збройних сил. Подібні ідеї І.Климів поширював ще влітку 1941 р. у відозвах до українських громадян, коли він, як керівник ОУН в Україні очолив антибільшовицьке повстання й почав формувати Національну Революційну Армію [Детал. див. 14, с. 135-253]. Також у програмі будівництва армії надзвичайно чітко проявляються намагання повністю змоделювати майбутній розвиток подій за зразком ситуації, яка склалася наприкінці Першої світової війни.

Чергова активізація ОУН(б) викликала гостру реакцію з боку гітлерівських спецслужб. На території Німеччини 20 листопада 1942 р. пройшли масові арешти серед оунівських підпільників, зокрема серед керівництва Організації. За одну добу в Лейпцизі, Ганновері, Берліні, Гамбурзі, Гільдесгаймі та Потсдамі було схоплено 210 осіб, у Дрездені – 10, а в Брауншвейгу – 48 [20, с.29-30]. 21 листопада арешти бандерівського активу пройшли у Львові. Завдяки арештові керівника кур'єрської служби ОУН(б) В. Лобая, гестапівцям вдалося розкрити декілька бандерівських конспіративних квартир. Під час засідки на одній із них, відвідувач конспіративного житла, чільний оунівець Д. Маївський («Тарас», «Косар») застрелив штурман-фюрера СС і криміналь-

секретаря Г.Шарффа із берлінського гестапо та двома кулями поранив службовця німецької кримінальної поліції, після чого втік [22, арк. 238-239]. Розлючені смертю функціонера своїх спецслужб, гітлерівці 27 листопада 1942 р. розстріляли 27 оунівців – в'язнів львівських тюрем і 52 оунівців – в'язнів тюрми Ягольниці поблизу Чорткова [11, с. 283].

1 грудня 1942 р. завдяки черговій хвилі арештів нацисти майже повністю знищили підпільну мережу ОУН(б) на території рейху[9, с. 103.], а вже 4 грудня в Галичині було арештовано трьох провідників ОУН(б) – Я. Старуха, І. Климів, Д. Грицяя [19, с. 360-361]. Під час допитів у гестапо І. Климів був замордований до смерті [9, с. 103]. Паралельно з арештами оунівських підпільників, гестапівці провели у Львові чистку лав української поліції, де було «багато прихильників Бандери», а також продовжили арешти залишків оунівців у Німеччині [17, с. 141]. З донесень гітлерівських спецслужб також випливає, що протягом листопада-грудня 1942 р. і січня 1943 р. арешти керівників бандерівського підпілля були здійснені також у Києві, Рівному, Черкасах, Миколаєві, Запоріжжі та ін. містах [19, с. 361-362].

Дошкульні удари, завдані бандерівському підпіллю нацистськими органами безпеки наприкінці 1942 і на початку 1943 р., остаточно переконали лідерів Організації в тому, що тактика накопичування сил для загального, всенародного повстання є хибною і в умовах гітлерівського терору не може бути здійсненою. Відтак, теорія всенародного виступу зазнала коригування. Керівники ОУН(б) звернулися до ідеї партизанської війни (котру ще в жовтні вважали шкідливою), як до початкової стадії, своєрідної увертюри майбутнього великого повстання. У січні 1943 р. тодішній керівник ОУН(б) М. Лебідь видав відозву до членів Організації із закликом активізувати визвольну боротьбу, він, зокрема, наказував: «Стати до визвольної боротьби проти німецьких і московсько-більшевицьких окупантів...» [8, с.162]. Активізацію оунівців одразу ж зафіксувала радянська розвідка. Уже 7 січня 1943 р. керівник Українського штабу партизанського руху Т. Строкач повідомляв члену Політбюро ЦК КП(б)У Л. Корнійцю, що «В окремих місцевостях українські націоналісти створюють свої нелегальні організації для боротьби з німецькими окупантами під гаслом «За самостійну Україну без німців»... Передбачаючи серйозну загрозу з боку оунівців і відчуваючи їх неприязнь до себе, німецько-фашистська влада почала репресії проти оунівців і в першу чергу проти прихильників Бандери...» [8, с. 162]

Очевидно, що саме в січні 1943 р. керівниками Головного Проводу ОУН(б) було прийняте остаточне рішення про планову орга-

нізацію партизанської армії. 22 січня 1943 р. військовий референт Сарненського окружного проводу ОУН(б) Г. Перегійняк («Коробка») об'єднує декілька відділів у першу сотню в районі с. Кричильська на хуторі Поляни, де здійснює двотижневий військовий вишкіл своїх людей [12, с. 34]. 3 лютого 1943 р. військовий референт ОУН(б) Рівненщини С. Качинський («Іван», «Остап») отримує наказ від «Клима Савура» об'єднати під своїм командуванням всі повстанські відділи на просторі «від Бресту по Гомель», тобто на території всього українського Полісся [12, с. 33-34]. Від середини лютого 1943 р. аналогічну роботу із об'єднання повстанських відділів у більші групи проводять на Волині. Всю військову роботу в регіоні мав координувати військовий референт ОУН(б) на Північно-Західних Українських землях В. Івахів «Сом» («Сонар»). 15 лютого 1943 р. В. Івахів провів у с. Піддубці Теремнівського району нараду районних військових референтів ОУН(б) Волині [12, с. 34]. На нараді було розглянуто списки придатних до мобілізації українців (такі списки склалися оунівцями впродовж 1942 р.), з'ясувалась кількість офіцерських кадрів, зброї в кожному районі, визначалися завдання для кожного районного військового референта на випадок загального повстання. До кінця лютого 1943 р. було створено перші стаціонарні партизанські загони, які стали основою майбутньої повстанської армії.

Від лютого 1943 р. загони оунівських партизанів активізували свою діяльність, нападаючи на німецькі військові та господарські об'єкти (зрідка на підрозділи німецької армії) з метою забезпечити себе зброєю, амуніцією, одягом, продовольством і медикаментами, а також атакують в'язниці у Володимирці, Кременці, Дубно з яких звільняють арештованих німцями активістів ОУН. Німецькі донесення, окрім іншого, відзначають, що в січні-лютому 1943 р. головним напрямком діяльності українських націоналістів є колосальна агітаційна кампанія «в дусі бандерівського руху» [23, арк. 31]. Донесення німців підтверджуються звітами радянських партизанів, які відзначали, що ОУН «публікує гігантську кількість книг і брошур, газет і листівок (...) націоналісти широко використовують у своїй пропаганді помилки і промахи допущені нашими товаришами у своїй практичній роботі після 1939 р.» [24, арк. 73-74.].

Протягом 17-23 лютого 1943 р. неподалік Олеська відбулася Третя конференція ОУН(б). Попри гострі дискусії, які точилися під час нарад, було прийняте остаточне рішення про виступ проти німців оунівською партизанською армією [9, с. 116].

Після завершення Третьої конференції спостерігається чергова ак-

тивізації військових зусиль ОУН(б). У німецьких донесеннях за лютий 1943 р. відзначалося, що українська молодь починає активно зосереджуватися «в націоналістичних бандах. Частішими стали напади з метою отримання зброї та продовольства» [23, арк. 31].

Німецькі донесення з окупованих районів України повідомляли, що на початку березня 1943 р. відзначається розгортання і підготовка нових українських «націоналістичних банд» в районі Сарн, які складаються із загонів «чисельністю до 500 чоловік» [23, арк. 32]. У цей же час, німці відзначили активне розповсюдження повстанського руху на південь від автомобільної траси Рівне – Житомир і систематичні напади на німецькі господарчі об'єкти й склади на просторі між Рівним і Новоград-Волинським, що на думку німецьких військових аналітиків свідчило про «створення запасів» [23, арк. 32].

Наступний сплеск антинімецької активності націоналістичних партизанських груп почав спостерігатися із середини березня 1943 р., коли до лісу дезертирувала частина української допоміжної поліції. Німецькі звіти вказували, що діяльність «українських банд» в другій половині березня охопила крім Рівненщини, Пінщини і Кременеччини ще й південну частину Волинської області. У квітні 1943 р. німці констатували, що «українські банди» уже оперують на території центральної та північної частини Волинської області, а також в Ізяславському, Славутському і Шепетівському районах Кам'янець-Подільської області [23, арк. 33].

Весна 1943 р., дозволила керівництву ОУН(б) на Волині та Поліссі активізувати формування крупних стаціонарних партизанських груп. На їхній базі у квітні-травні 1943 р. було сформовано перші крупні з'єднання УПА – «Дубового» (І. Литвинчук), «Енея» (П. Олійник), «Рудого» (Ю. Стельмашук), «Рубашенка» (С. Коваль), «Сосенка» (П. Антонюк).

Першопочатково всією діяльністю повстанських загонів керували військові штаби територіальних округів ОУН(б), а координував їхню роботу уже згадуваний військовий референт ОУН(б) на Волині та Поліссі В. Івахів. Однак, В. Івахів загинув у сутичці з німцями 13 травня 1943 р. біля села Черниш у Волинській області. Після його смерті провідник ОУН(б) Північно-Західних українських земель Д. Клячківський дещо реорганізував територіальну систему українських повстансько-партизанських груп. Фактично, територіальні оунівські військові штаби були перетворені на штаби з'єднань підпільної армії. Існуючі групи УПА починають масштабно реорганізовуватися наприкінці весни – влітку 1943 р. Для повстанських з'єднань визначаються чіткі межі їхньої діяльності, створюються «Групи УПА». У

липні 1943 р. Д. Клячківський на базі Групи УПА «Заграва» формує та очолює перше Головне командування УПА. Через місяць було остаточно сформовано штаб УПА, до роботи в якому залучили офіцерів колишньої армії УНР – підполковника Л. Ступницького (шеф штабу) та полковників М. Омелюсика й І. Литвиненка[2, с. 11-15].

З осені 1943 р. до безпосередньої роботи в УПА долучився Р. Шухевич із групою військових фахівців, що свого часу отримали якісну підготовку в польській або німецькій арміях. Вони розпочали чергову реорганізацію Повстанської Армії. У листопаді 1943 р. було створено Головну Команду УПА, на чолі якої став підполковник Р. Шухевич («Тарас Чупринка») та Головний Військовий Штаб, який з грудня 1943 р. очолив майор О. Гасин («Чарнота», «Лицар»), а з січня 1944 р. майор Д. Грицай («Перебийніс»). У період реорганізації до складу УПА було включено загони створеної в Галичині весною-влітку 1943 р. Української Народної Самооборони.

Підводячи підсумки, слід зауважити, що Українська Повстанська Армія пройшла доволі довгий шлях у своєму становленні (від травня 1942 до грудня 1943 р.). Його слід розбити на низку наступних етапів: травень – вересень 1942 р. (створення мережі сільських боївок на Волині та Поліссі, формування вишкільних груп, які діяли на тимчасовій основі); жовтень 1942 – лютий 1943 рр. (організація перших постійно діючих повстанських сотень на Волині та Поліссі); березень – липень 1943 р. (формування першої загальної структури УПА); серпень – грудень 1943 р. (реорганізація та вдосконалення структури УПА). Очевидно, що за існуючих умов і наявного матеріально-технічного забезпечення організатори Повстанської армії вжили максимально можливих заходів для того, аби їхнє дітище діяло якнайефективніше.

Джерела та література:

1. Вовк О. До питання постановня УПА під проводом ОУН СД / О. Вовк // Український історик. – 1995. – № 1-4.
2. Вовк О. Вступ / О. Вовк // Літопис УПА. Нова серія. Волинь і Полісся: УПА та Запілля. 1943 – 1944. – Київ; Торонто, 1999. – Т. 2.
3. Вовк О. До питання про першого командира Української Повстанської Армії / О. Вовк // Український визвольний рух. – Зошит. № 1. – Львів, 2003.
4. Галузевий Державний Архів СБ України. – Ф. 6. – Спр. 75135.
5. Данилюк М. Повстанський записник / М. Данилюк. – К., 1993.
6. Дзьобак В. Конфлікти в ОУН(б) і їх вплив на український Рух опору (1941 – 1944 рр.) / В. Дзьобак. – К., 2005.
7. Кентій А. Українська повстанська армія 1942 – 1943 / А. Кентій. – К., 1999.

8. Кентій А. «Двофронтова» боротьба УПА (1943 – перша половина 1944 рр.) / А. Кентій // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. – К., 2005.
9. Киричук Ю. Український національний рух 40-50 років ХХ століття / Ю. Киричук. – Львів, 2003.
10. Ковальчук В. Діяльність ОУН(б) і Запілля УПА на Волині й південному Поліссі (1941 – 1944 рр.) / В. Ковальчук. – Торонто; Львів, 2006.
11. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні / В. Косик. – Львів, 1992.
12. Марчук І. Командир УПА-Північ Дмитро Клячківський – «Клим Савур» / І. Марчук. – Рівне, 2009.
13. ОУН в 1942 році. Документи. – К., 2006.
14. Патриляк І. К. Військова діяльність ОУН(б) у 1940 –1942 роках / І. К. Патриляк. – К., 2004.
15. Патриляк І., Пагіря О. Військова конференція ОУН(б) 1942 р. і розробка планів зі створення Українських збройних сил. // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ / І. Патриляк, О. Пагір'я. – 2008. – № 1-2.
16. Постанови III конференції Організації Українських Націоналістів самостійників-державників (ОУНСД) (17-23 лютого 1943 р.) // Причинки до суспільного мислення. – Б.м., 1989.
17. Сергійчук В. Український Здви́г. Прикарпаття 1939 – 1955 / В. Сергійчук. – К., 2005. – Т. 3.
18. Слюсаренко А. Г., Патриляк І. К., Боровик А. М. Україна в роки Другої світової війни / А. Г. Слюсаренко, І. К. Патриляк, А. М. Боровик. – К., 2009.
19. Україна в роки Другої світової війни у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1941 – 1942). Зібрав і упорядкував В. Косик. – Львів, 1998. – Т. 2.
20. Україна в роки Другої світової війни у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1941 – 1942). Зібрав і упорядкував В.Косик. – Львів, 1998. – Т. 3.
21. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВОВУ). – Ф. 3676. – Оп. 4. – Спр. 317.
22. ЦДАВОВУ – Ф. 3676. – Оп. 4. – Спр. 308.
23. ЦДАВОВУ. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 494.
24. ЦДАВОВУ. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 100.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 22. – Спр. 76.
26. Шпіцер В., Мороз В. Крайовий провідник Володимир Тимчій-«Лопатинський» / В. Шпіцер, В. Мороз. – Львів, 2004.
27. Щеглюк В. ... Як роса на сонці / В. Щеглюк. – Львів, 1992.